१०७

दिव्य आङ्गिरसः, दक्षिणा वा प्राजापत्या। दक्षिणा, दक्षिणादातारो वा। त्रिष्टुप्, ४ जगती।

आविरभून्महि माघोनमेषां विश्वं जीवं तमसो निरमोचि।

महि ज्योतिः पितृभिर्दत्तमागादुरुः पन्था दक्षिणाया अदर्शि॥ १०.१०७.०१

माघोनाम्- द्योतनशक्तीनाम्। महि- महत्तेजः। आविरभूत्। विश्वम्- सर्वः। जीवम्- जीवलोकः। तमसः- अन्धकारात्। निरमोचि- निर्मुक्तोऽभूत्। महि- महत्। ज्योतिः प्रति। पितृभिः- शिष्टैः। दत्तम्- प्रदत्तं हव्यम्। आगात्- अगमत्। दक्षिणायाः- दानसामर्थ्याधिदेवतायाः। उरुः- विस्तृतः। पन्थाः- मार्गः। अदर्शि- दृष्टोऽभूत्॥१॥

उच्चा दिवि दक्षिणावन्तो अस्थुर्ये अश्वदाः सह ते सूर्येण।

हिरण्यदा अमृतत्वं भजन्ते वासोदाः सोम प्र तिरन्त आयुः॥ १०.१०७.०२

ये अश्वदाः- तुरगदाः। धर्मार्थं प्राणदाः। ते। सूर्येण सह- आत्मसूर्यसहिताः। दक्षिणावन्तः- दातारः। उच्चा दिवि- उत्कृष्टे स्थाने। अस्थुः- तस्थुः। हिरण्यदाः- सुवर्णदा हितरमणीयदाः। अमृतत्त्वम्। भजन्ते- सेवन्ते। सोम- हे रस। वासोदाः- निवासदाः। आयुः। प्र तिरन्त- प्रवर्धयन्ति॥२॥

दैवी पूर्तिर्दक्षिणा देवयज्या न कवारिभ्यो नहि ते पृणन्ति।

अथा नरः प्रयतदक्षिणासोऽवद्यभिया बहवः पृणन्ति॥ १०.१०७.०३

दैवी- दिव्या। पूर्तिः- कूपारामादिस्थापनाख्यपूर्तधर्मयुक्ता। देवयज्या- वाजपेयादीष्टधर्मयुक्ता। दक्षिणा। न कवारिभ्यः- न कुत्सितगतिभ्यः। ते- कुत्सितगतयः। नहि पृणन्ति- न लोकान् दानेन प्रीणयन्ति। अथ- तस्मात्। नरः- मनुष्याः। प्रयतदक्षिणासः- नियतदायकाः। अवद्यभिया- प्रत्यवायभयेन। बहवः- प्रभूताः। पृणन्ति- लोकान् प्रीणयन्ति॥३॥

शतधारं वायुमर्कं स्वर्विदं नृचक्षसस्ते अभि चक्षते हविः।

ये पृणन्ति प्र च यच्छन्ति संगमे ते दक्षिणां दुहते सप्तमातरम्॥ १०.१०७.०४

शतधारम्- प्रभूतधारणावन्तम्। अर्कं- पूज्यम्। स्वर्विदम्- स्वर्गज्ञम्। वायुम्- प्राणम्। हविः- हव्यरूपेण। ते- अमी। नृचक्षसः- उपासकाः। अभि चक्षते- अभिपश्यन्ति। सङ्गमे- पूरकरेचकयोः सङ्गमे इत्याध्यात्मिके। साधुसङ्गम इत्याधिभौतिके। ये पृणन्ति- ये प्रीणयन्ति। प्र यच्छन्ति च। ते। सप्तमातरम्- सप्तमातृस्वरूपिणीम्। सप्तभूमिका उद्दिश्य या जीवशक्तिधारा द्रवन्ति ताः सप्तमातरः। दक्षिणाम्- दानाधिदेवताम्। दुहते ॥४॥

दक्षिणावान्प्रथमो हूत एति दक्षिणावान्ग्रामणीरग्रमेति।
तमेव मन्ये नृपतिं जनानां यः प्रथमो दक्षिणामाविवाय॥ १०.१०७.०५

दक्षिणावान्- दाता। प्रथमः- मुख्यः। हूतः- आहूतः। एति- गच्छति। दक्षिणावान्- दाता। ग्रामणीः- ग्रामनेता सन्। अग्रम्- मुख्यतया। गच्छति। यः। प्रथमः। दक्षिणाम्। आविवाय- आगमयति। तमेव। जनानाम्। नृपतिम्- राजानम्। मन्ये- चिन्तये ॥५॥

तमेव ऋषिं तमु ब्रह्माणमाहुर्यज्ञन्यं सामगामुक्थशासम्।
स शुक्रस्य तन्वो वेद तिस्रो यः प्रथमो दक्षिणया रराध॥ १०.१०७.०६

यः। प्रथमः- मुख्यः। दक्षिणया- दानेन। रराध- लोकानाराधयति। तमेव। ऋषिम्- सूक्ष्मदर्शिनम्। तमु- तमेव। ब्रह्माणम्- मेधाविनम्। यज्ञन्यम्- सङ्गतिकरणनेतारम्। सामगाम्- सामगम्। उक्थशासम्- मन्त्रविदम्। आहुः- वदन्ति। सः- असौ। शुक्रस्य- सोमस्य। तिस्रो रूपाणि- आध्यात्मिकाधिभौतिकाधिदैविकरूपाणि। वेद- जानाति ॥६॥

दक्षिणाश्वं दक्षिणा गां ददाति दक्षिणा चन्द्रमुत यद्धिरण्यम्।
दक्षिणान्नं वनुते यो न आत्मा दक्षिणां वर्म कृणुते विजानन्॥ १०.१०७.०७

दक्षिणा- दानाधिदेवता। अश्वम्- तुरगं प्राणम्। गाम्- धेनुं चिद्रश्मिम्। ददाति- यच्छति। चन्द्रम्- आह्लादकरं सद्भावनम्। उत- अपि च। यत्। हिरण्यम्- दीप्तं भावनमित्याध्यात्मिके। आधिभौतिके सुवर्णं रजतं ददाति। यः। नः- अस्माकम्। आत्मा। तदन्नम्। दक्षिणा- दानाधिदेवता। वनुते-

यच्छति । विजानन् । दक्षिणाम्- दानकर्म । वर्म- उपासने अन्तरायाणां रोधनार्थं कवचवत् । कृणुते- करोति ॥७ ॥

न भोजा मम्रुर्न न्यर्थमीयुर्न रिष्यन्ति न व्यथन्ते ह भोजाः।

इदं यद्विश्वं भुवनं स्वश्चैतत्सर्वं दक्षिणैभ्यो ददाति॥ १०.१०७.०८

भोजाः- भोजयितारः । दातार इति भावः । न मम्रुः- न म्रियन्ते स्वयशसा जीवन्तीति भावः । न्यर्थं- अनर्थम् । न ईयुः- न प्राप्नुवन्ति । न रिष्यन्ति- न हिंसिता भवन्ति । न व्यथन्ते- न क्लेशं प्राप्नुवन्ति । एभ्यः- दातृभ्यः । दक्षिणा- दानाधिदेवता । इदं यद्विश्वं भुवनं स्वश्चैतत्- ऐहिकमामुष्मिकं सर्वं क्षेमम् । ददाति- प्रयच्छति ॥८ ॥

भोजा जिग्युः सुरभिं योनिमग्रे भोजा जिग्युर्वध्वं१ या सुवासाः।

भोजा जिग्युरन्तःपेयं सुराया भोजा जिग्युर्ये अहूताः प्रयन्ति॥ १०.१०७.०९

भोजाः- दातारः । सुरभिं योनिम्- धेनुम् । जिग्युः- जितवन्तः । भोजाः । या सुवासाः वध्वं जिग्युः- ऊढा भवन्ति । सुरायाः अन्तः पेयम्- तीर्थपानम् । सुराशब्दो जलनामसु पठितः । सुरा मन्युर्विभीदको अचित्तिरिति श्रुतौ सुरा निषिद्धेषु पठितत्त्वान्नेयं सुरा सुरैव । एषा जलमेव । भोजा जिग्युः । भोजाः । ये अहूताः प्रयन्ति- विनाह्वानं ये युद्धार्थमागच्छन्ति तान् । जिग्युः ॥९॥

भोजायाश्वं सं मृजन्त्याशुं भोजायास्ते कन्या३ शुम्भमाना।

भोजस्येदं पुष्करिणीव वेश्म परिष्कृतं देवमानेव चित्रम्॥ १०.१०७.१०

भोजाय- दात्रे । आशुम्- क्षिप्रगतिम् । अश्वम्- तुरगं प्राणम् । संमृजन्ति- संस्कुर्वन्ति । शुम्भमाना- शोभना । कन्या । भोजाय । आस्ते- भवति । दाता ऊढो भवतीति भावः । भोजस्य- दातुः । इदम्- एतत् । पुष्करिणीव- पद्मसर इव । वेश्म- सदनं भवति । देवमानेव- देवयानमिव । चित्रम्- असाधारणम् । परिष्कृतम्- संस्कृतम् । दातुरेव सदनं भवति ॥१० ॥

भोजमश्वाः सुष्ठुवाहो वहन्ति सुवृद्रथो वर्तते दक्षिणायाः।

भोजं देवासोऽवता भरेषु भोजः शत्रून्समनीकेषु जेता॥ १०.१०७.११

सुष्ठुवाहः- सुखवाहकाः। अश्वाः- तुरगाः प्राणाः। भोजम्- दातारम्। वहन्ति। दक्षिणायाः- दानाधिदेवतायाः। सुवृद्रथः- शोभनचक्रो रथः। रथः लक्ष्यप्रापकरंहणप्रतीकः। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः। वर्तते- भवति। भरेषु- युद्धेषु। देवासः- देवाः। भोजम्- भोजयितारं दातारम्। अवत- रक्षत। अनीकेषु- युद्धेषु। भोजः- भोजयिता दाता। शत्रून्- रिपूणाम्। सम्- सम्यक्। जेता भवति ॥११॥